

Мср. Кристина ГАВРИЛОВИЋ*

ИЗВЕШТАЈ СА НАУЧНОГ СКУПА
„КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ
– ВЛАДАР, ЛИЧНОСТ И ДЕЛО“

Поводом обележавања 200 година од рођења и 155 година од смрти једног од најзначајнијих српских владара XIX века — кнеза Михаила Обреновића (Крагујевац, 1823 — Београд, 1868; владао 1839—1842; 1860—1868), Правни факултет Универзитета у Београду и Филозофски факултет Универзитета у Београду, у сарадњи са Историјским музејом Србије, организовали су научни скуп са међународним учешћем под називом „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“, који је одржан од 19. до 21. априла 2023. године у Београду.

Скуп је свечано отворен 19. априла у Великој сали Историјског музеја Србије, обраћањем министра за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, господина Николе Селаковића. У оквиру церемоније отварања приређен је музички програм у извођењу пијанисте др Александра Сердара (међу композицијама је била и „Што се боре мисли моје“, чији се текст приписује кнезу Михаилу), као и стручно вођење кроз музејску изложбу „О Обреновићима“. Директорка Историјског музеја Србије, др Душица Бојић, нас је спровела кроз поставку под називом „Чекајући сталну поставку“.

Први радни дан скупа (20. април) одржан је у Конференцијској сали Правног факултета Универзитета у Београду, док је други радни дан (21. април) организован у простору Милошевог конаку у Топ-

---

* Ауторка је мастер економиста и студенткиња прве године основних академских студија Правног факултета Универзитета у Београду, *kristina.gavrilovic216@gmail.com*

чидеру. Учесници који нису могли да присуствују скупу могли су да га прате и да излажу посредством видео линка.

Поред пленарног заседања, уприличеног на почетку првог радног дана, укупно је одржано 7 седница, на којима су излагани радови посвећени разноликим истраживачким темама. После сваке сесије вођене су садржајне и динамичне дискусије. Од 49 учесника предвиђених програмом скупа, њих 41 је узело учешће у конференцији. Међу њима је било и 8 страних излагача из еминентних иностраних институција. На скупу је учествовао и велики број реномираних домаћих стручњака из разних научних, образовних и културних установа из земље.

ПРВИ РАДНИ ДАН

СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ НАУЧНОГ СКУПА И ПЛЕНАРНО ЗАСЕДАЊЕ

На почетку првог радног дана декан Правног факултета Универзитета у Београду и председник Организационог одбора научног скупа, проф. др Зоран Мирковић, поздравио је учеснике и одржао уводни говор чиме је скуп свечано отворен. Након тога је уследило пленарно заседање у коме је учествовало петоро излагача у чијем фокусу су биле различите теме.

Професор др Радош Љушић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) у свом излагању под називом „Богатство кнеза Михаила“ говорио је о богатству које је кнез наследио од свог оца, кнеза Милоша Обреновића, за кога се сматра да је био један од најбогатијих људи на Балкану у своје доба. Поред тога, анализирано је и колико је кнез Михаило потрошио новца и материјалних средстава на себе и супругу Јулију, колико је утрошио на разне јавне потребе, а колико је новца дато на државне питомце и културне делатнике, односно какав је био његов допринос развоју културног живота као мецене. Један од истраживачких аспеката био је и иметак који је кнез самостално стекао током своје владавине, а на крају је указано и колико је имовине оставио својим наследницима.

Излагање доц. др Људмиле Васиљевне Кузмичеве (Московски државни универзитет „М. В. Ломоносов“, Историјски институт „Кнез Михаил Српски у руској књижевности и уметности“, настало као коауторски рад са др Анатолијем Анিকেјевим (Институт за словенске студије Руске академије наука), било је посвећено перцепцији

кнеза Михаила у руским новинама и часописима, као и у ликовној уметности. Великим делом презентовање истраживачких резултата односило се и на активности руског уметника и новинара Михаила Микешина, који је на кнежев позив дошао у Србију 1868. године ради израде споменика посвећеног Првом српском устанку. У закључку, констатовано је да је од свих владара из династије Обреновића кнез имао највећи углед и поштовање у Русији, упркос разним критичким оценама.

У саопштењу „Закон је највиша воља у Србији“ проф. др Зоран Мирковић (Универзитет у Београду, Правни факултет), полазећи од те познате мисли из Михаилове прокламације објављене поводом његовог другог ступања на престо (1860), анализирао је законодавну активност у периоду кнежеве друге владавине (1860—1868). С тим у вези, оцењени су значај и вредност више усвојених закона који су се тицали кривичног и грађанског поступка, судова, адвоката и др. Истакнуто је, такође, да је услед тзв. „пропасти Великог суда“ (1864) принцип законитости у великој мери био нарушен, али и да су законодавне тековине Михаилове власти, упркос својим недостацима, представљале темељ успостављања модерне правне државе, посебно у околностима тадашње опште заосталости земље.

У фокусу рада проф. др Сузана Рајић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Кнез Михаило Обреновић и наследство престола у Кнежевини Србији – обичаји, закони и пракса“ било је једно од најважнијих државних питања које се наметнуло након атентата на кнеза Михаила 1868. године. Реч је о проблему одређивања кнежевог наследника, које је компликовала чињеница да он није имао законитих потомака. Полазећи од постојеће законске регулативе, обичајног права и актуелних политичких прилика, у којима су доминирали различити и супротстављени интереси домаћих и страних политичких актера око избора кандидата за српски престо, реконструисан је начин доласка на власт Милана Обреновића, унука Јеврема Обреновића, брата кнеза Милоша.

Последњи говорник током пленарног заседања био је проф. др Данко Леовац (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју), који је свој рад „Кнез Михаило — конзервативац или либерал?“ посветио факторима који су утицали на формирање кнежевих идеолошких схватања током живота, као и његових идејних поставки у вези са развојем државе и друштва. У значајној мери, такође, стављен је нагласак на питање у којој мери је Михаило мењао своје ставове и који су разлози утицали на то.

ПРВА СЕДНИЦА: ДРЖАВА И ПРАВО I

По завршетку паузе након пленарног заседања уследила је прва седница скупа која је била посвећена теми „Држава и право“, а у којој је учествовало шесторо излагача (5 радова). Први говорник био је проф. др Игор Милинковић (Универзитет у Бањој Луци, Правни факултет), који се у раду „О доношењу Закона о давању судија под суд (1864) и његовим посљедицама: деструкција судијске независности и имунитета“ осврнуо на питање постојања независности судства, као фундаменталног предуслова владавине права, током власти кнеза Михаила у периоду 1860—1868. године. У том контексту анализирана је афера позната као „пропаст Великог суда“ из 1864. године када су судије тог суда, због својих одлука у вези са тзв. „Мајсторовићевом завером“, осуђене на затворске казне и губитак грађанске части, у складу са новоусвојеним Законом о давању судија под суд. У закључку, констатовано је да је афера показала ауторитарност кнежевe власти, али и да је тај случај у јавном мњењу и међу интелигенцијом подстакао развој свести о неопходности заштите судијске независности.

У излагању „Верско законодавство кнеза Михаила“ проф. др Далибор Ђукић (Универзитет у Београду, Правни факултет) настојао је да утврди какве су односе између цркве и државе успоставили закони донети за време друге кнежевe владавине. С тим у вези, сагледана су два акта усвојена 1862. године — Устројеније централне државне управе (којим је уведено Министарство просвете и црквених дела) и Закон о црквеним властима православне вере. Иако често критиковани, ти прописи, који су мање-више остали на снази до настанка југословенске државе, допринели су, како је оцењено, модернизацији црквено-државних односа, упркос својим манама, а степен тада успостављеног државног надзора над верским установама био је у границама, а у појединим сегментима и напреднији у односу на ондашње европске стандарде.

Мср Ђорђе Степић (Универзитет у Београду, Правни факултет) своје саопштење „*Кнез у парламентију*: Правнополитичке теме у прес-тоним беседама кнеза Михаила“ посветио је анализи тема које су биле присутне у кнежевим говорима приликом отварања трију Народних скупштина одржаних за време његове власти 1860—1868. године — Преображењске (1861), Великогоспојинске (1864) и Михољске (1867). Те теме, како је сумирано, првенствено су се односиле на планиране законодавне пројекте, извештаје о постигнутим резултатима у претходном периоду и смернице за вођење државне политике. У великој мери мср Степић се, такође, посветио и разматрању на

који начин су народни посланици прихватили кнежеве беседе, ради чега су анализирани скупштинске адресе и посланички предлози.

У излагању проф. др Маше Кулаузов (Универзитет у Новом Саду, Правни факултет) „Кнез Михаило и кривично законодавство његове друге владавине у записима савременика“ дат је преглед низа закона који су усвојени током Михаилове власти у вези са кривичним правом. Истовремено, указано је и на велики степен интересовања, личног залагања и иницијативе кнеза Михаила да се ти законски прописи донесу, о чему постоје сведочанства његових савременика. Као споран чин издвојено је доношење Закона о давању судија под суд, око чега се Михаило најдиректније и највише ангажовао, али, према оцени излагача, то није могло поништити велике резултате који су постигнути у домену кривичног права током његове власти.

У последњем саопштењу прве седнице доц. др Нина Кршљанин (Универзитет у Београду, Правни факултет) и доц. др Ивана Марковић (Универзитет у Београду, Правни факултет) анализирале су „Прве измене Казнитељног законика за Књажество Србију“ које су донете веома брзо, већ током 1861. године, односно само годину дана након усвајања самог Казнитељног (Криминалног) законика (1860), који је ступио на снагу непосредно пре другог доласка кнеза Михаила на престо. Истичући брзину којом је кнежева власт законодавно реаговала на криминалитет присутан у друштву, доц. др Нина Кршљанин настојала је да објасни и шири контекст доношења измена Казнитељног законика, помињући, такође, и поједине прописе који су томе претходили. У фокусу доц. др Иване Марковић била је, пак, анализа самих измена законика, при чему је, кроз појединачне примере, вршена успоредба са ранијим одредбама и оцењивана вредност и значај новоусвојених.

ДРУГА СЕДНИЦА: ДРЖАВА И ПРАВО II

У наставку је одржана друга седница, која је била посвећана истој теми као и претходна — „Држава и право“. У овој сесији учествовало је исто шесторо излагача (са 5 радова), а први међу њима је био др Радомир Ј. Поповић (Историјски институт, Београд), који је говорио на тему „Војно уређење Србије за време прве владавине кнеза Михаила 1839—1842. године“. Истичући кључну важност војске за развој српске државе у XIX веку, др Поповић најпре је реконструисао промене које је Намесништво извршило у вези са војном организацијом после одласка кнеза Милоша са власти (1839), а потом и измене које је спровео кнез Михаило после доласка на престо марта 1840. године, како би војску ставио под свој непосредан утицај. Посебна

пажња посвећена је анализи мало проученог закона Устројеније гарнизона војинства, усвојеног 1841. године.

Професор др Милош Јагодић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) у излагању „Број чиновника у Србији од 1853. до 1877. године“ презентовао је резултате својих истраживања у вези са заступљеношћу и структуром чиновништва у српској држави од средине XIX века до 1878. године, када долази до територијалног проширења земље. Као изворни материјал коришћени су службени подаци објављивани у годишњим *Календарима са шемајизмима Књажевства Србије*, а добијени резултати презентовани су кроз табеле према различитим критеријумима — апсолутни број чиновника по годинама, према државним ресорима, у односу на укупан број становника Србије, по политичким периодима и др. Иако је процентуални удео чиновника у односу на укупно становништво земље био изузетно мали (око 0,2%), он је, како је закључено, почео приметно да расте у време друге владе кнеза Михаила због реформи које су у то време спровођене.

Своје саопштење „Допринос кнеза Михаила Обреновића развоју културе и социјалног законодавства Кнежевине Србије“ доц. др Филип Бојић (Универзитет у Београду, Правни факултет) поделио је, у складу са насловном темом, на два дела. У првом сегменту предочена је првенствено кнежева делатност у вези са развојем позоришног живота у Србији током оба периода његове владавине, с тим што је посебан нагласак стављен на Михаилова залагања око изградње Народног позоришта у Београду током његове друге владавине. Други сегмент био је посвећен утицају кнеза Михаила на формирање социјалног законодавства у доба његове прве и друге владе, што је нарочито анализирано кроз Уредбу о пензији чиновника (1841), Закон о установљењу инвалидског фонда за изнемогле и у служби осакаћене војнике (1863) и Рударски законик (1866).

Истраживачке резултате у вези са радом „Положај Јевреја трговаца за време друге владавине Михаила Обреновића“ представило је двоје коаутора — др Маја Васиљевић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) и проф. др Харис Дајч (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју). Напомињући да је рад настао као наставак истраживања јеврејског идентитета у Србији у XIX веку, др Васиљевић је истакла методологију којом је приступљено теми (студија случаја), аспекте са којих је она сагледавана, издвојене кључне процесе и догађаје, као и коришћене изворе, да би на крају прочитала Декрет о ограничењима за Јевреје од 4. новембра 1861. године. Професор др Харис Дајч настојао је да у кратким цртама представи положај, по његовим речима, најзначај-

није и најбројније јеврејске заједнице у Србији — београдских Јевреја (око 1.800 лица), у три фазе: до бомбардовања Београда 1862. године, непосредно након бомбардовања Београда 1862. године (када је страдала јеврејска махала на простору Дорћола, због чега је дошло до пресељења Јевреја у Земун), као и од лета 1862. године.

Последњи говорник друге седнице био је доц. др Урош Шешум (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју), који излагао на тему „Парохије и пароси Београдске епархије у време прве владавине кнеза Михаила Обреновића“. Полазећи од новопронађене документарне грађе, доц. др Шешум презентовао је, кроз анализу статистичких података табеларно представљених, своја истраживања у вези са променама у броју парохија и пароха Београдске епархије у периоду између 1836. и 1841. године. Како је закључено, смањивање поменутог броја било је у вези са тадашњом сменом генерација православног свештенства, али и са формирањем нове административно-територијалне организације православне цркве која се одвијала у том периоду.

ТРЕЋА СЕДНИЦА: СРБИЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

У наставку је одржана трећа и последња седница првог радног дана, на којој су презентовани радови на тему „Србија у међународним односима“. Учествовало је шесторо излагача, а прва је била др Нурбану Дуран (Универзитет у Истанбулу) чије је саопштење носило назив „Крај османске владавине у Србији и Ферик Али Риза Паша, последњи мухафиз Београда“. На основу извештаја које је последњи командант београдске тврђаве, Али Риза Паша, слао у Истанбул у периоду када се налазио на том положају (1864—1867), сагледане су његове активности по питању изградње турско-српских односа, као и односа са кнезом Михаилом до тзв. предаје градова 1867. године, када османска војска у потпуности напушта градска утврђења у Србији. Као закључак, истакнуто је да се Али Риза Паша, после инцидента из 1862. године код Чукур чесме, обазриво трудио да унапреди турско-српске односе, да је имао добру вољу у том погледу, да је, у одређеној мери, успоставио добре односе са кнезом Михаилом, као и да је генерално оставио позитиван траг.

Излагање које је доц. др Наталија Туригина (Универзитет у Санкт Петербургу — Историјски институт) саопштила преко видео линка на енглеском језику било је посвећено теми „Балканский вопрос через призму деятельности Славянских комитетов Российской империи в период правления Михаила Обреновича (1860—1868)“. Доцент

др Наталија Туригина анализирао је руско-српске односе за време друге владавине кнеза Михаила из угла словенофилских гледишта Московског словенског комитета (настао 1858) у вези са решавањем балканског питања. Као закључак, истакнуто је одбијање српске политичке елите да прихвати панславистичке идеје Комитета, оцењене као закаснеле, с обзиром на чињеницу да кнез Михаило усмерава развој државе ка западном, европском моделу.

Др Љубодраг П. Ристић (виши научни сарадник у пензији, Београд) у саопштењу „Србија 1862. и 1867. године: британска виђења и оцене“ упоредо је разматрао ставове британских дипломата у Србији према политици и личности кнеза Михаила након његовог другог ступања на престо и опште правце тадашње британске политике према српској кнежевини. Наглашавајући традиционално заштитнички став Велике Британије према Османском царству, др Ристић је своју тему махом сагледао кроз призму два најзначајнија догађаја у српско-турским односима за време друге кнежеве владавине — турско бомбардовање београдске вароши и ради тога сазвану међународну конференцију у Канлици из 1862. године, као и тзв. предају градова 1867. године. С тим у вези, констатовано је постојање промене у британској политици према Кнежевини — од 1862. године, када Британци на конференцији у Канлици врше снажан притисак да се Србији не дају било какви уступци, до 1867. године када они, због својих унутрашњих и спољних разлога, прихватају да турска војска напусти градска утврђења у Кнежевини и да се она предају на управу кнезу Михаилу.

Излагање др Уроша Тагића (Историјски институт, Београд) „Помоћ Француске Србији у добијању градова 1867. године“ било је посвећено разматрању сложених дипломатских преговора европских сила око турске предаје градова Србији 1867. године, са посебним освртом на позицију Француске у томе. Тема је посматрана кроз призму односа Француске, Аустрије и Русије и њихових супротстављених интереса око тзв. Источног питања, односно судбине Османског царства на Балкану. Нагласак је стављен на реконструкцију процеса који је довео до тога да Француска, због тежње да предупреди даље урушавање Турске, прихвати српски захтев о предаји градова и тиме помогне да се он реализује.

Рад др Александра М. Савића (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Покровитељство и уточиште — Србија и Срби у Босанском ејалету за време прве владавине кнеза Михаила (1839—1842)“ односио се на покушаје Срба да организују устанак против турске власти у Босанском ејалету почетком 40-их година XIX века. Историја тих догађаја сагледана је у

контексту кризе настале у османској држави услед неродних година (1838, 1839), тзв. Друге египатске кризе (1839—1841) и прокламовања Хатишерифа од Гилхане (1839), којим је започет период реформи у Турској — тзв. Танзимат (1839—1876). Нагласак је стављен на однос који су имали српска влада и кнез Михаило према устаничким припремама и српским пребезима, а др Савић је разматрао и узроке њиховог бекства и конкретне примере с тим у вези.

Последњи говорник треће седнице и, уједно, првог радног дана скупа био је мср Денис Кнежевић (Универзитет у Београду, Правни факултет) који је, посредством видео линка, излагао на тему „Кнез Михаило и његово залагање за формирање балканског савеза“. Акцент је стављен на период изгнанства кнеза Михаила (1842—1858) и гледишта која је он тада формирао, на основу личних контаката и искустава, у вези са питањем подршке појединих великих европских сила око ослобађања Србије од турске власти. На крају излагања је, због мањка времена, само у кратким цртама разматрано стварање Балканског савеза, а изнети су и закључци који се тичу односа између идеје Балканског савеза и апсолутизма кнеза Михаила.

ДРУГИ РАДНИ ДАН

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА: КНЕЗ И САВРЕМЕНИЦИ

На почетку другог радног дана скупа, који је одржан у простору Милошевић конака у Топчидеру, директорка Историјског музеја Србије и чланица Организационог одбора скупа, др Душица Бојић, обратила се учесницима поздравним говором, после чега је одржана четврта конференцијска седница на тему „Кнез и савременици“, на којој је своје радове презентовало троје говорника. Саопштење др Јелене Пауновић (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Филип Христић и кнез Михаило“ било је посвећено односу и ставовима које је према кнезу Михаилу имао један од најзначајнијих актера политичког и дипломатског живота Србије у XIX веку, Филип Христић. У фокусу саопштења била је њихова сарадња за време друге Михаилове владавине, када кнез Христићу поверава обављање више важних државних послова. С тим у вези, посебно су разматране ситуације када Христић врши дужност председник владе 1860—1861. године, као и његова дипломатска мисија (са кнегињом Јулијом) у Лондону 1863. године, чији циљ је био промена негативног британског става према Србији.

У саопштењу др Данијела Радовића (Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју) „Кнез Михаило Обреновић

и Карло Пацек (1842—1859)“ анализиран је Михаилов однос са лекаром Карлом Пацеком, по пореклу Словаком, који је, након кнежевог обарања са власти 1842. године, са њим отишао у емиграцију, где је, радећи као лични Михаилов лекар, постао и његов најзначајнији повереник. Најпре су презентовани биографски подаци о Пацеку до 1842. године, а потом су побројане и разматране све активности које је он обављао за Михаила током његовог емигрантског периода, да би на крају била поменути и његова судбина по другом доласку кнеза на власт и након његове погибије у атентату. Безрезервно Михалово поверење у свог лекара илустровано је, између осталог, и Пацековом посредничком улогом у старању око кнежевог ванбрачног сина Велимира Теодоровића, док је, с друге стране, на Пацекову искрену оданост Михаилу указано и кроз његове записе о Обреновићима.

Последње излагање четврте седнице био је рад др Јоване Блажић Пејић (Историјски институт, Београд) под називом „Иван Сергејевич Аксаков и Србија (1860—1868)“. У њему су представљени личност и дело руског словенофила и једног од предводника Московског словенског добротворног комитета, Ивана Аксакова (1823—1886), кроз његов однос према питању ослобођења Србије и српског народа од османске власти. Полазећи од схватања руских словенофила који су, након повратка Обреновића на власт 1858. године, гледали на Србију као на балкански Пијемонт, др Блажић Пејић између осталог разматра Аксаковљева становишта о владавини кнеза Михаила, његове покушаје да утиче на политичке прилике у Србији, гледишта на начине решавања српског националног питања, улогу у формирању Балканског савеза кроз повезивање кнеза Михаила и бугарских емиграната, те везе са мисијом Николаја Рајевског (1867) ради припреме устанка на Балкану против Османског царства.

ПЕТА СЕДНИЦА: НАУКА И КУЛТУРА

У раду пете седнице, посвећене теми „Наука и култура“, учествовало је четворо излагача, а прва међу њима била је проф. др Ценка Иванова (Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Филолошки факултет, Велико Трново), која је представила рад „Српско-бугарске културне и научне везе за време кнеза Михаила Обреновића“. У саопштењу је разматрана изградња и неговање културних веза између српског и бугарског народа од времена прве владавине кнеза Милоша Обреновића (1815—1839) до краја друге владавине кнеза Михаила, у вези с чим су поменути различити видови међусобне сарадње: финансијска помоћ Србије око обнове бугарских верских објеката, питања формирања заједничког језика словенских народа на Балкану, штампање

бугарских књига у Србији, давање српских стипендија за школовање бугарских ђака у Србији и другим земљама, превођења српских књига на бугарски и др. Истовремено је, међутим, и истакнуто да је друга владавина кнеза Михаила период када се врши преокрет и преусмеравање развоја бугарске културе према руском утицају.

У излагању доц. др Људмиле Васиљевне Кузмичеве (Московски државни универзитет „М. В. Ломоносов“, Историјски институт) „Велимир Обреновић (Теодоровић) као кандидат на српски престо — по извештајима руске дипломатије“ анализирани су идеје руских власти из 80-их година XIX века о замени Милана Обреновића (кнез 1868—1882; краљ 1882—1889) на месту српског владара кандидатом који би био у складу са интересима Русије. Најпре су коментарисани предлози о потенцијалним кандидатурама црногорског кнеза Николе Петровића и Петра Карађорђевића, наследника кнеза Александра Карађорђевића, а потом и замисао о постављењу на владарску позицију ванбрачног сина кнеза Михаила, Велимира Теодоровића, рођеног 1849. године, у време Михаиловог боравка у емиграцији. Као закључак, наведено је да је та идеја разматрана врло кратко и да се од ње одустало јер је закључено да Теодоровић не би био одговарајуће решење.

Мр Данило Брајовић (Бечки универзитет, Правни факултет, Институт за правну и уставну историју) излагао је на тему „Помени и перцепција кнеза Михаила у аустријској науци 20. и 21. века“, у оквиру које је анализирано са ког аспекта, у ком обиму, квалитету и нивоу објективности се о личности кнеза Михаила писало (првенствено) у историографији и правним делима насталим у Аустрији током 20. и 21. века. У складу са резултатима истраживања, мр Брајовић је уочио постојање пет различитих периода (1900—1913 предратна публицистика; 1914—1918 ратна пропаганда; 1919—1945 међуратни период и немачка доминација; 1945—1999 послератни период; 21. век) и указао на главне карактеристике сваког од њих.

Последњи (ванредни) говорник пете седнице био је виши кустос Александар Марушић (Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац), који је презентовао рад „Кнез Михаило Обреновић — владар који је задужио рудничко-таковски крај“, у коме се анализира кнежев однос према том делу Србије и локална заоставштина коју је он иза себе оставио. У излагању је, између осталог, поменуто изградња цркве Свете Тројице у Горњем Милановцу (1860—1862) — задужбине Милоша и Михаила Обреновића, као и три Михаилове посете рудничко-таковском крају: 1841, 1861. и 1865. године. Посебан акценат стављен је на посету из 1865. године, када је у Такову свечано обележена 50-годишњица Другог српског устанка, приликом

које кнез обнавља знаменити Таковски грм, симбол сећања на тај догађај, и оставља у аманет његово очување као знамења националног постојања.

ШЕСТА СЕДНИЦА: ДВОРОВИ И УМЕТНОСТ

Шеста седница је оджана на тему „Дворови и уметност“, и у овој седници је учествовало шест говорника. Прва је излагала музејска саветница др Снежана Цветковић (Музеј у Смедереву) на тему „Дворови кнеза Михаила Обреновића 1860—1868: архитектура, уметност и дворска култура“. Наводећи да је време Михаилове друге владавине доба великих трансформација, др Цветковић је указала и на промену која се тада десила у домену изградње владарских резиденцијалних објеката, њиховог унутрашњег уређења и конципирања дворског протокола. Те промене су илустроване кроз примере новосаграђених здања за потребе владарске породице у Београду, Смедереву, Крагујевцу и Аранђеловцу, а указано је и на факторе, узоре и кључне личности који су утицали на те новине.

У излагању историчара Златана Стојадиновића (хонорарни саветник Аустријске академије наука, Беч) обрађен је „Приватни живот кнеза Михаила у Бечу 1843—1860“. У првом делу саопштења дат је преглед адреса и објеката где је кнез живео, као и одређених места које је посећивао, попут православних цркава и гостионица. У другом делу акценат је стављен на Михаилове односе са српским и страним културним делатницима са којима се у Бечу сусретао и које је новчано помагао, али и на поједине детаље из заједничког живота са кнегињом Јулијом.

Излагање музејског саветника Владимира Томића (Музеј града Београда) „Живот кнеза Михаила Обреновића у Старом конаку у Београду“ било је посвећено историји владарског резиденцијалног здања Старог конака, првобитно изграђеног као породична кућа Стојана Симића, са посебним нагласком на период када је, по повратку на власт, у њему живео кнез Михаило. Истакнуте су промене које су тада Михаило и кнегиња Јулија увели око двора, дворског протокола и јавног живота који се у њему одвијао, а говорено је и о приватном животу владарског пара у њему, као и о важним догађајима повезаним са тим објектом. У закључку, констатовано је да је у доба кнеза Михаила по први пут установљен репрезентативан владарски двор, који су касније наследили потоњи Обреновићи, краљ Милан и краљ Александар.

Саопштење доц. др Александра Стевановића (Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад) носило је назив „Естетичко ва-

скрснуће кнеза Михаила“. Полазећи од естетике као филозофске дисциплине, доц. др Стевановић је анализирао извођење прве представе Народног позоришта у Београду под називом „Посмртна слава Кнеза Михаила“, чији аутор је био Ђорђе Милетић. Посебно су издвојени тренутак када се лик кнеза појављује у представи и реакција публике на ту сцену, коју је излагач протумачио кроз призму катарзичног доживљаја, иманентног уметности.

Саопштење мср Марије Пантић (Универзитет у Београду, Факултет музичке уметности) „Новине србске као извор за праћење делатности првог српског оркестра: трансформација истраживања у *иољу сиромашном йодацима*“ било је посвећено најстаријем српском оркестру (европског типа) под називом „Књажеско-србска банда“. Говорено је о настанку и раду оркестра у време прве владавине кнеза Милоша и прве владавине кнеза Михаила, као и о његовом значају за тадашње опште културне прилике у Кнежевини Србији.

Последњи излагач шесте седнице био је мср Дејан М. Вукелић (Математички институт САНУ) који је представио резултате својих истраживања на тему „Осликовљене претензије: субверзивни жетони Ј.П. Бешлина са ликом кнеза Михаила Обреновића из 1867. године“. У презентацији су разматрани догађаји у вези са српско-црногорским односима око тзв. династичког питања из јула 1867. године, који су се десили у тренутку нарушених односа између Кнежевина Србије и Црне Горе. Ти догађаји анализирани су кроз призму жетона (спомен-медаља) чија израда се приписује Јовану Петрову Бешлину, а који су дељени у Боки Которској као пропагандни материјал којим је промовисана идеја да се династија Петровић Његош збаци са власти у Црној Гори и замени владавином кнеза Михаила.

СЕДМА СЕДНИЦА: СЕЋАЊЕ

Последња, седма седница скупа била је посвећена теми „Сећање“ и на њој је своје радове представило четворо излагача. Прва међу њима је била музејски саветник др Душица Бојић (Историјски музеј Србије, Београд), која је говорила на тему „Кнез Михаило Обреновић у збиркама Историјског музеја Србије“. Констатујући да Историјски музеј Србије поседује велики број предмета у вези са кнезом Михаилом, др Бојић је навела у којим збиркама се они налазе, којој врсти музејске грађе припадају, како и када су одређени међу њима набављени, а поменути су и поједини предмети кнегиње Јулије. У презентацији је, такође, скренута пажња и на неке од најрепрезентативнијих предмета који се тичу кнеза Михаила, попут његове гардеробе или уметничког портрета „Млади кнез Михаило Обреновић“, чији је аутор Димитрије Аврамовић.

Излагање проф. др Петра Рокаија (Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју) било је посвећено теми „Кнез Михаило на поштанским маркама“. Говорено је о историји поштанског система у Кнежевини Србији, чији почеци датирају још из времена кнеза Милоша, као и о доприносу кнеза Михаила његовом развоју. Акцент је стављен на појаву првих редовних поштанских марака за време друге Михаилове владавине (1866), које су, између осталог, анализирани и из угла пропагандних намера кнеза, с обзиром на чињеницу да су биле штампане са његовим ликом.

У излагању мср Видана Богдановића (Универзитет у Београду, Правни факултет) „Кнез Михаило у делима Слободана Јовановића и Душана Баранина“ анализирано је како се градила слика о кнезу Михаилу у колективном сећању током времена. Констатујући да су на то највише утицали историјско дело Слободана Јовановића и књижевно дело Душана Баранина, мср Богдановић је разматрао и поредио гледишта о кнезу која се у њима износе. У закључку је наведено да је захваљујући пре свега тим делима Михаило остао упамћен као један од највећих владара у обновљеној нововековној Србији.

Последњи излагач седме седнице и уједно научног скупа био је кустос Борис Марковић (Историјски музеј Србије, Београд), који је говорио на тему „Путовање по Србији у доба друге владавине кнеза Михаила“. Напомињући да рад представља део ширег истраживања о историји путовања у Србији у XIX веку, кустос Марковић је разматрао допринос кнеза Михаила у домену развоја путничког саобраћаја и комуникација након свог другог доласка на власт. С тим у вези, указано је на уредбе које су тада донете о друмовима, поштама и механама, затим на појаву првих иницијатива за изградњу железнице, а на крају је поменуто и да Кнежевина Србија тада добија свој први пароброд.

Након завршетка дискусије која је уследила после седме седнице проф. др Сузана Рајић са Филозофског факултета Универзитета у Београду одржала је завршни говор, чиме је рад научног скупа „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“ званично окончан.

Научни скуп „Кнез Михаило Обреновић — владар, личност и дело“ био је место сусрета научника из различитих области који су имали заједнички циљ – истраживање и представљање различитих аспеката живота и деловања кнеза Михаила. Излагања су била занимљива и интензивна, пружила су свеж увид у постојећа истраживања, али и отворила нове хоризонте за будућа истраживања.

Значај бављења темом кнеза Михаила Обреновића је неспоран. Он представља једну од најзначајнијих личности у историји Србије,

чији је утицај остварен како кроз државне реформе тако и кроз културни и друштвени развој земље. Бављење овом темом не само да обогаћује нашу историјску свест, већ и пружа примере и лекције које можемо применити и данас.

Рад приспео: 10. 5. 2023. године

Рад прихваћен за објављивање: 15. 5. 2023. године